

Szekszárdi Garay János Gimnázium

Üzenet a XVIII. és a XIX. századból

A murgai és a györkönyi időkapszula nyomában

Készítette: Akkermann Dániel

Felkészítő mentor: Dr. Gesztesi Enikő PhD

2024.

Tartalomjegyzék

1. ELŐSZÓ	4
2. AZ IDŐUTAZÁS HELYSZÍNEI, MURGA ÉS GYÖRKÖNY	5
3. MURGA ÉS GYÖRKÖNY TÖRTÉNETE	8
4. AZ EVANGÉLIKUSOK BETELEPÜLÉSE	11
5. AZ EVANGÉLIKUS TEMPLOM – MURGA ÉS GYÖRKÖNY	13
6. AZ IDŐKAPSZULÁK FELTÁRÁSA	15
7. A TITKOK FELFEDÉSÉNEK FOLYAMATA	16
7.1. Az időkapszulák kinyitása	16
7.2. A papírtekercsek	19
7.3. A pénzérmék	20
8. ÖSSZEFOGLALÁS	24
9. IRODALOMJEGYZÉK	29
Mellékletek	34

„Érdemes időt szánni annak átgondolására, hogy mi az, ami a jövőbeli megtalálót érdekli. Minden tárgy esetében indokoljuk meg, miért választottuk, mert így nemcsak tárgykupacot hagyunk a jövő számára, hanem érdekes gondolatmenetet is. Bagatell ötletnek tűnhet pénzt elrejtteni, de ma is mennyi emléket idéz fel egy-egy papír kétszázas vagy kétforintos!”¹

¹ Fehér 2023 <https://kultura.hu/hogyan-keszitsunk-idokapszulat/>

1. ELŐSZÓ

Témaválasztásom meglehetősen személyes, több okra vezethető vissza. Tevelen, Murgától közel 8 km-re lakom, a településre már több alkalommal - különböző programok kapcsán - ellátogattam. 2023 nyarán a Golden Tiger's Kung-Fu Egyesület edzőtáborában jártam. Abban a műemléki védelem alatt álló épületben volt a szállásom, ahol a kőszarkofágot tárolták – ez már akkor nagyon felkeltette az érdeklődésemet, hiszen nem egy csupasz külsejű kőről volt szó, hanem egy kidolgozott, írásokkal ellátott, már magában a megjelenésében is - az idegen nyelvű írásának köszönhetően - titokzatosnak tűnő emlékről. Kíváncsian kerestem rá az interneten, mit lehet tudni róla. Az ősz folyamán különböző médiumokban ismét hírek számoltak be az időkapszuláról, ekkor már a felbontása kapcsán, melyet nagy érdeklődéssel, többször is megnéztem, a róla szóló cikkeket elolvastam. Az izgalmas időutazás a murgai időkapszula feltárásával kezdődött, ezt követően kezdtem foglalkozni Tolna megye másik időkapszulájával, melyet Györkönyben találtak meg.

A kutatásom elméleti háttérét a történelemtanárom, dr. Gesztesi Enikő segítette nemcsak tanácsaival, hanem útmutatásaival is, hova és kikhez forduljak, sőt közreműködésével mindenhol nagy odafigyeléssel vártak rám. Így jártam a szekszárdi Illyés Gyula Könyvtárban, ahol Kotyec József a helytörténeti területről segített a szakirodalmak felkutatásában, sokat köszönhetek a Tolna Vármegyei Levéltár igazgatóasszonyának, Ruzsa Évának, aki engedélyezte a kutatásaimat, továbbá Asztalos Zoltán segédlevéltárosnak, aki a feldolgozandó anyagokat előkészítette, kutatásomat segítette. Ezen munkám eredményeként, a szakirodalmak alapján össze tudtam állítani az anyagomat Murgáról és Györkönyről, valamint a munka része volt az újságcikkek, valamint a tévéfelvételek elérhetőségének összegyűjtése. Az utóbbiak leginkább a tájékozódásban segítettek, többnyire irányt mutattak arra vonatkozóan, hogy milyen témákat emeljek ki, és hogyan építsem fel az esszémet.

Hamar rájöttem, hogy egyik időkapszuláról sincsenek még szakirodalmak, így felvettem a kapcsolatot dr. Balogh Margit egyháztörténész professzor asszonnyal (**2. számú melléklet**), aki a murgai időkapszula kutatásában vezető szerepet vállalt, majd általa megismertem azokat a személyeket, akik a feltárásban, kutatásban részt vettek. Voltam Murgán, ahol a polgármester úrral interjút készítettem (**3. számú melléklet**), majd elvitt az evangélikus templomba, ott a felújítás aktuális állapotát láthattam, valamint megtekinthettem azt a fülkét, ahonnan kiemelésre került az időkapszula. Felvettem a kapcsolatot Szász Gábor építészmérnökkel (**4. számú melléklet**), aki a templom felújítását irányítja. Jártam Budapesten a Fővárosi Levéltárban, ahol

Puteáni-Holl Adrien főosztályvezető asszony és dr. Orosz Katalin levéltári főrestaurátor (5. *számú melléklet*) válaszoltak a kérdéseimre, valamint segítségükkel bejutottam abba a „műterembe”, ahol a régi papírok életre kelnek, és ahol felbontásra került a murgai időkapszula. A kutatásom folytatásaként Kuti Imrénével a Györköny-Bikácsi Társult Evangélikus Egyházközség felügyelőjével (6. *számú melléklet*) készítettem riportot a györkönyi időkapszula kapcsán. Beszéltem Györköny polgármesterével, Braun Zoltánnal is (7. *számú melléklet*) egy interjú kapcsán. Továbbá Hajdú Viktória, a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltárának papírrestaurátora mutatta be az időkapszula kinyitásának folyamatát (8. *számú melléklet*).

Pályamunkám első fejezeteiben bemutatom Murgát és Györkönyt, a községek történetét, valamint az evangélikus templomokat, ahol az időkapszulákat elhelyezték, majd magáról a kutatásomról írok.

Esszémben egyrészt arra a kérdésre keresem választ, hogy egy időkapszula szakszerű feltárása milyen módszertani lépésekben történik, továbbá a lelet azonosítása, restaurálása milyen feladatokat jelent, illetve jelentett a szakemberek számára, milyen módszereket alkalmaztak – vajon a feladatok egyediek vagy vannak általánosítható módszertani lépések, eljárások.

A legfőbb célom a dokumentumok feldolgozásán, elemzésén túl személyes tapasztalatokat szerezni, az időkapszulák feltárásának útját végigjárni, elgondolkodni azon, hogy mi is lehet az időkapszulák célja.

2. AZ IDŐUTAZÁS HELYSZÍNEI, MURGA ÉS GYÖRKÖNY

Murga település-földrajzi szempontok alapján a Dél-Dunántúli dombság egyik kis települése, mely Bonyhád Járáshoz tartozik közigazgatásilag.² A megyeszékhely, Szekszárd körülbelül 20 km-re található, szomszédos települései Hőgyész, Kalaznó, Kéty és Tevel.

A 65-ös számú főútról a 20. és 21. kilométerszelvény között letérve (1. *számú kép*) egy aszfaltos, két löszfal között vezető keskeny út lejtmenetben juttatja el az embert Murgára,³ a körülbelül két kilométeres szakasz az oda látogatóban különleges érzést kezd kialakítani: olyan, mintha egy mese bevezetése lenne (2. *számú kép*).

² Balogh 2018 111.

³ Zámbo 2019 4.

A faluba eljutva megérkezünk az időutazás helyszínére, hiszen a kis településen kizárólag különböző állapotú, felújított és kevésbé rendezett parasztházakkal találkozhatunk (**3. számú kép**), melyek utcafrontján kis előkert látható, a házak az utcához viszonyítva merőlegesen állnak. Alapvetően vert- vagy vályogtéglá, amiből épültek, földmük fából készült, oszlopos tornácuk faragott fa, csonkakontyos, cserépfedésű nyeregtetővel épültek.⁴

Annak érdekében, hogy minél jobban elmélyüljek a témában, ismételten ellátogattam Murgára, ahol Felkl Márton polgármester úr nagy szeretettel fogadott. A vele készített interjúmból kiderült, hogy a házak számozása 138-ig történik, mindezek mellett időnként a, b, c és d alszámokkal látták el az épületeket. Új típusú házak építésére nincs engedélye az önkormányzatnak, így az elhanyagolt, összedőlt házak eltakarításra kerültek, ebből következik, hogy helyenként távoli épületekkel találkozhatunk. Jelenleg 47 lakóház található a faluban, összesen 53 lakossal. A falu bejárása sok időt nem igényel, hiszen két utcáról van szó. Két civil szervezet alakult annak érdekében, hogy az értékeket megőrizték, megmentésük. Ennek a munkának az összefogója dr. Balogh Margit, akitől megtudtam, hogy 1997-ben járt először a településen. Akkor leginkább a település elzártsága, érintetlensége fogta meg a legjobban. Leginkább az alvó Csipkerózsikához volt hasonlítható, amivel ott találkozott. Az értékmentő munkát a pusztulóban levő sváb házak felújításával kezdte, 20 év alatt ez négy házat jelentett. 2021-től az evangélikus templom felújítását indította el. A Polgármesteri Hivatal anyagi támogatást nem tud adni, viszont a Művelődési Házban szabad helyiség biztosításával teret enged akár kiállításnak, akár egyéb program megvalósításának.

Ezt követően az éppen felújítás alatt álló evangélikus templomba vitt az utunk, ahol személyesen megnézhettem azt a fülkét, ahova a kőszarkofág és a benne levő üzenet elhelyezésre került (**4. számú kép**). Bár a felújítás miatt a templomban nem a szokványos állapot fogadott, számos olyan értéket láthattam a saját szememmel, mint például a korhű pénzadományt gyűjtő persely vagy a gyóntató szék, a csillárok, a tartóoszlopok, nem beszélve arról a festett karzatról, mely teljesen lenyűgözött (**5. számú kép**).

A kis település híres embernek is életet adott, hiszen a templom mögött helyezkedik el Murga egyik szülöttének, Gömbös Gyulának (miniszterelnök, 1932-1936) a szülőháza (**6. számú kép**). Az épület külső felújításon már átesett, mely biztosítja, hogy a jövő számára minél tovább emlékként maradjon fenn,

⁴ Zámbo 2019 21.

Sáros László úgy fogalmazott írásában, hogy „*a falu ruhájából kifogyott a test*”.⁵ Ez alatt azt értheti, hogy a lakóházak állapota egyre rosszabb, nincsenek karbantartva. Azt is hangsúlyozza írásában, hogy nagyon sok az érték a településen, továbbá arra is utal, hogy el kellene kezdeni ezeket felújítani, hogy az utókor számára megőrzésre kerüljön. A polgármester úr interjújából kiderül, hogy ez az értékmentő munka a településen elkezdődött, melynek dr. Balogh Margit az „éllovasa”, aki négy parasztházat újított fel az elmúlt időszakban. Az értékmentő munkát nem egyedül végzi, hanem szakmai segítséggel, összefogással, esetenként pályázatok általi támogatással. Ezt alátámasztják az újságcikkek is.^{6,7} Továbbá tévé interjú is készült róla.⁸ Vitéz Zsolt, murgai születésű szekszárdi ny. általános iskolai igazgató a murgai önkormányzatnak adományozta a helyi sváb gyűjteményét, melyet a kialakítás alatt álló Falumúzeumban szeretnének az érdeklődők elé tárni. Felkl Márton abban bízik, hogy összefogással sikerül az értékeket megmenteni és fenntartani.

Györköny (**7. számú kép**) a Dél-Mezőföld egyik települése Tolna vármegyében, mely Paks Járáshoz tartozik közigazgatásilag. A megyeszékhely, Szekszárd körülbelül 36 km-re található, szomszédos települései Nagydorog, Pusztahencse és Bikács. Pakstól 18 km-re fekszik. A település nem fekszik közvetlenül főút mellett. A település két részből áll, az úgynevezett lakott településből és a hozzá közel elhelyezkedő pincefaluból (**8. számú kép**).⁹ A település polgármestere 1990-től Rohn Mátyás volt – az újságcikkből kiderül, hogy ekkorra már az alapvető dolgokat megvalósították a faluban, mint az úthálózat, vezetékes ivóvízhálózat, sőt már a szabadtéri létesítmények is évek óta használatban voltak.¹⁰ Braun Zoltán polgármester úrral készült interjúmból megtudtam, hogy a településen 1030-an laknak. Kiemelte, hogy az elmúlt időszakban Tolna Vármegyében két településen nőtt a lakosság száma, egyik ezek közül Györköny. Értékeket mentő munkát elsősorban a civil közösségek végzik, mint a Pincehegyért Egyesület, a Hagyományörző Egyesület, de az Önkormányzat és a Német Önkormányzat is aktív szerepet vállal az értékmegőrzésben. A polgármester úr az együttműködő közösség erejét emeli ki.

⁵ Sáros 2012 52.

⁶ Wessely Gábor: A templom megóvása lett a történész küldetése. in: <https://www.teol.hu/helyi-kozelet/2022/06/a-templom-megovasa-lett-a-tortenesz-keresztje>

⁷ <https://sokszinuvidek.24.hu/életmod/2022/06/19/murga-templom-evangelikus-tolna/>

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=OqkF7heyW0g>

⁹ Tóth 2019

¹⁰ Rákosi 2001

3. MURGA ÉS GYÖRKÖNY TÖRTÉNETE

A legrégebbi írásos emlék szerint 1446-ban a település a Morgai család birtoka volt. 1895-ben az úgynevezett Kissánc közelében urnasíros kultúrára jellemző, körülbelül 3000 éves, vagyis késő bronzkori leletet találtak, melyből arra lehetett következtetni, hogy vagy öntőműhely volt azon a helyen, vagy a beolvasztásra szánt darabokat ott halmozták fel. A leleteket Wosinsky Mór régész és akadémikus esperes-plébános tárta fel, az anyag kétharmada ma is megtekinthető Szekszárdon, a Wosinsky Mór Múzeumban.

Tolna megye területei Kr. u. 8-ban római fennhatóság alá kerültek, az uralom több mint 400 évig tartott. 1894-ben a határban, egy szőlősből IV. és V. századból való csontvázat és ékszereket találtak, valamint akkor fedeztek fel egy különleges alakú korsót, melyet Murga típusú korsónak neveztek el (*9. számú kép*).

Az Árpád korból ezidáig leleteket nem fedeztek fel a településen, de Murga határában fennmaradt a XIII. századból egy ún. védelmi sánc, melyet 1892-ben kétszer is átvizsgált Wosinsky Mór. Ennek nyomán kiderült, hogy fából és sártapasztásos vesszőfonással készült várépület állt a községben. A várról az első légi fotót 1952-ben készítették, a felszínen ekkor még nem volt bozótos. Ezen a helyen 2022-ben szondázó ásatás történt, célja a vár pontos korának meghatározása, a szerkezet tisztázása, valamint Wosinsky Mór ásatásainak a hitelesítése volt.¹¹

A falu az Árpád-kortól folyamatosan lakott, templommal rendelkező település volt. Egy 1446. augusztus 22-én kelt oklevélben Morgay Marcell neve olvasható, aki Tolna vármegye egyik legtekintélyesebb köznemesi családjának tagja volt. A török időkben az adók behajtása szigorúan történt, így feljegyzések maradtak fenn az adófizetésre képes jobbágyokról: az adatok alapján a házaik száma 5-és 18 között mozgott. Érdekesség, hogy 1565-ben 17 nős, 3 nőtlen férfi, valamint 17 fiúgyermek élt a településen – a nők száma nem lett lejegyezve.¹²

A XVII. és XVIII. században lecsökkent a népesség. Az 1700-as évek feljegyzései a Jeszenszky család nevét említik, vagyis 1702. szeptember 18-i oklevél szerint Esterházy Pál nádor adományozta a községet egy Jeszenszky István nevű nemesembernek. A Jeszenszky családnév két, egymással rokonságban nem álló ősi magyar nemesi családot takar: Tolna vármegyébe a nagyjeszeni ág leszármazottai kerültek, akik háromszor kaptak bárói rangot.¹³

¹¹ Miklós 2004 230-231.

¹² Balogh 2000 5-7.

¹³ Balogh 2023a 113.

1745-ben érkeztek a többnyire Hessenből származó német telepesek.¹⁴ Bár arra törekedtek, hogy vallási tekintetben homogén falvakat hozzanak létre, ez Murga esetében nem sikerült. Nincsenek egyértelmű információk arra vonatkozóan, hogy katolikusok mikortól élnek Murgán, de az biztos, hogy a földbirtokos Jeszenszky család katolikus vallást gyakorolt.

Az első népszámlálást a faluban 1784 és 1787 között tartották, az adatokból az derül ki, hogy 86 ház és 116 család, 585 fő élt ott, míg 1829-ben 742-en laktak a településen. Érdekesség, hogy 1920-ban a 674 lakosból 654-en beszéltek németül.

Peter Weidlein Richter és Wágner Endre jegyző 1864. április 1-én kelt eredeti leírásából **(9. számú melléklet)** kiderül, hogy a tótokat őslakosoknak tekintették a faluban. A településen található védelmi vonal, a nagy és a kis sánc az ő érdeklődésüket is felkeltette. Bár magyar nyelvű a szöveg, számos német szót tartalmaz, mely a német ajkú lakosság jelentőségét emeli ki.¹⁵

A településen 1873-ban 125 ház állt és 707 ember élt.¹⁶

A falu szülötte, a már említett Gömbös Gyula 1886. december 26-án látta meg a napvilágot a tanító lakban. 1887. január 6-án keresztelték meg a szülőház mögött elhelyezkedő evangélikus templomban. Az első két osztályt helyben, Murgán, míg a líceumot Sopronban végezte – az egész család elköltözött, de később a szülők visszatelepültek.¹⁷

Az 1925-ben íródott Közigazgatási tájékoztató lapból számos információ megtudható a település történetéről, elhelyezkedéséről, földrajzi viszonyairól, a község szervezetéről, közművelődéséről, forgalmi és gazdasági viszonyairól, továbbá a vagyoni helyzetéről. Kiemelendő, hogy a legfontosabb feladatnak a község utcáinak, valamint a Szekszárdot és Tamásit összekötő főútnak a kiépítését találták.¹⁸ Ennek megvalósulása viszonylag sok időt váratott magára. **(9. számú melléklet)**

1945 és 1948 között megkezdődött a németek kitelepítése,¹⁹ ezzel a faluban megszokott rend is felbomlott, a megüresedett portákra külhoni magyarokat, székelyeket, majd a csehszlovák-magyar lakosságcsere folyamán felvidékieket telepítettek.²⁰

¹⁴ Schmidt 1939 14, 53.

¹⁵ Gaál – Kőhegyi 1975 338.

¹⁶ Vitéz – Kápolnás – Erky 2010 20-21.

¹⁷ Balogh 2018 133-134.

¹⁸ MNL TML IV. 404. b.

¹⁹ Manhertz – Wild 2002

²⁰ Szücs 2018 7.

A településen elsősorban földműveléssel, állattenyésztéssel, szőlőműveléssel foglalkoztak, többen napszámosként dolgoztak. A helyi kendert és gyapjút házilag dolgozták fel. Iparengedélye volt két szabónak, volt cipész, bognár, kovács, asztalos, mészáros, ács, kőműves és borbély is a faluban. Lauer József volt a tulajdonosa a tejfőlöző üzemnek. A településen volt szatócsbolt és kocsmá. A kulturális élethez tartozott a Murgai Olvasókör²¹ - melynek a levéltárban talált dokumentumának egyik oldalát a **10. számú mellékletben** helyeztem el - és a Hangyaszövetkezet is.

1952. március 10-én megalakult a Dózsa György MgtSz. Az 1960-as és 1970-es években a falu sorsát meghatározta, hogy megszűnt az óvoda, az iskola, a tejüzemet bezárták, az építési engedélyt beszüntették. 1988-ban bevezették a faluba a vizet, 1999-ben a gázt, ez időszak alatt a földutak burkolatot kaptak.²²

Wosinsky Mór régészeti ásatásai már Györköny római kori létezését bizonyítják. Az első írásos emlékek 1333-ból származnak. A település a középkorban mezőváros, oppidum volt. Egy nemes nevében Gurkum-ként olvasták, annak kicsinyítő formája lehetett a Gurku, mely a György név családjába tartozik. A települést a Györkönyi család, a Marótiak és a Bornemisszák birtokolták. A török uralom kezdetén a település jelentősége nagy volt, ekkor Ali zeamet birtoka volt²³, majd a korszak végére elnéptelenedett. Nemcsak az 1696-os, de még az 1715-ös összeírás sem tartja számon a települést.

A következő írásos emlék 1718-ból való, 1719-től ismét maradtak fenn hivatalos bejegyzések születésről, házasságról, halálról. Az első német lakók szerencsepróbálók vagy menekülők voltak, még a német betelepítési hullám előtti időszakban. Az 1721-et követően érkeztek Hessenből, nagyobb számban 1730-ban telepedtek le, érkeztek Heidebauer vidékéről is. 1733-ban a német ajkú lakosság száma megemelkedett. 1741-ben a település lakosságának száma hatvanöt fő. A településen kétféle német nyelvjárású lakosság élt, ami egymás közötti konfliktusokat is generált.

A paraszti családok legfőbb célja a kezdetektől a földszerzés volt, a legfőbb jövedelemforrás a szőlőtermelés. A falutól elkülönülten megépült a Pince-hegy. Elsők között hozták létre a „Szőlő Hegybéli Törvényeket 1811. március 12-én. A faluban a kézművesség kis számban

²¹ MNL TVL IV.423. Tolna vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye, a Murgai Polgári Olvasókör alapszabálya 1925.

²² Balogh 2000 29-30.

²³ Brunn 2012 13.

jelent meg, legrégebbi hagyománya a takácsmesterségnek volt. A község 1871-ben nagyközségi státuszt kapott.

Az 1940-es években a kitelepítés előtt a kovácsokra és bognárookra volt nagyobb igény, de élt ott kötélverő, klumpakészítő és szíjgyártó is. A II. világháború előtt tíz boltja volt, négy mészárszék és két malom működött a községben. A lakosok száma 1829-ben 1890 fő, majd fokozatosan növekedett. 1903-tól kisközségként funkcionált, vélhetően azért, mert az anyagi terheket nem tudták vállalni. 1910-ben az amerikai kivándorlásnak köszönhetően, valamint 1920-ban a világháború következtében történt népességsökkenés. Modernizációs fellendülésnek köszönhetően 1911-ben átadták az új községházat, 1922-ben új pálinkafőzője lett. 1927-ben új tűzoltófecskendőt vásároltak. 1928-tól ismét nagyközséggé vált. 1935-ben a falu villamosítása ügyében döntöttek, mely az ötvenes években vált valóra. A két világháború között egyesületek alakultak (Györkönyi Gazdakör, Polgári Lövész Egyesület, Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Dalárda). A II. világháború után a németek jelentős része elhagyta a települést, majd kelet-magyarországi telepések, később felvidéki magyarok jelentek meg.²⁴

A magyarországi németek kitelepítésének előkészítése 1945-ben kezdődött el, az 1946. november 2-i vagonlistában 391 személy neve szerepelt, a tényleges kitelepítés november 11-én kezdődött, a házaikba felvidéki magyarokat kezdtek el betelepíteni. Az utolsó csoportot 1948. március 17-én hurcolták el a településről.²⁵

A falu életét mindig meghatározta a növénytermesztés és az állattenyésztés. A háztáji mellett megjelent a nagyüzemi gazdálkodás is. Az 1950-es években három vegyesboltban lehetett vásárolni, majd 1984-ben már volt iparcikkbolt, önkiszolgáló vegyesbolt, gázlerakat, olajeladó hely, kisvendéglő, takarmánybolt. Sőt, évente hat alkalommal vásárokat is tartottak a településen. A villanyhálózat kiépítése 1949-ben kezdődött el. Az ivóvízhálózat kiépítése 1964-1966-ig tartott.²⁶

4. AZ EVANGÉLIKUSOK BETELEPÜLÉSE

Tolna vármegye, a Dél-Dunántúl többi vármegyéjéhez hasonlóan a török uralom idején hatalmas népességvesztést szenvedett. A XV. században a vármegyében 561 települést

²⁴ Brunn 2010a

²⁵ Brunn 2010 349-363.

²⁶ Brunn 2010b 408., 436-441.

regisztráltak, a XVII. század végére 45 helység maradt meg.²⁷ Először belső áttelepítéssel próbálták a lakossághiányt pótolni, de ez nem hozta meg a várt eredményt.²⁸ A Délkelet-Dunántúl lakosságának stabilizálása érdekében németeket telepítettek be, ennek megfelelően „Schwäbische Türkei” néven emlegetik ezt az egyik legnagyobb nemzetiségi szigetet.

A főnemesi birtokosok voltak elsősorban, akik a németek betelepítését szorgalmazták. Közöttük volt Mercy gróf állami megbízott is, akinek többek között Murga is köszönheti a németiséget. Az első telepítési hullám 1718 és 1725 között zajlott. Mivel vegyes népességű falvakat nem szeretett volna létrehozni, többnyire a felekezetek alapján szervezte őket településekbe. Murgára 1742 és 1745 között érkeztek meg. A faluba 30 családot telepítettek be, mely körülbelül 200 főt jelentett.²⁹ Az újonnan érkezettek általában egy házat és egynegyed vagy fél jobbágytelket kaptak úrbérbe. Mindezek mellett dézsmát kellett beszolgáltatniuk, és fizetniük is kellett. Nagyon szorgalmas munkával életre keltették a tájat. A forrásokból kiderül, hogy az evangélikusoknak a betelepítés során a költözéssel járó változások átélése mellett a külső körülmények is nehézséget jelentettek, vagyis nem voltak könnyű helyzetben. A Jeszenszkyek nagyon sok kötelezettséget róttak a jobbágyaikra, akiknek a Mária Terézia által létrehozott panaszkezelő bizottsághoz kellett fordulniuk. Helyzetüket megnehezítette az is, hogy sokáig röghöz voltak kötve. 1748-tól a betelepült családokban megszülettek az első gyermekek, 1754-ben, egy év alatt pedig már 24 utód született.³⁰

Kezdetben egyenlő arányban éltek a faluban a katolikusok és a lutheránusok – lassan az utóbbiak többségbe kerültek.³¹

A Györköny községbe történő telepítés magyar nyelvű szerződését Meszlényi János uraság 1722. július 11-én készítette. A magyar evangélikusok telepítése is ekkor történt.³²

1720. szeptember 21-i összeírás során már németek nevei is szerepeltek – ők vélhetően a Fertő tó környékéről jöttek – heidebauerek voltak. Új telepesek érkeztek Németország Hessen tartományából gróf Mercy Claudius Florimundus tábornok szervezésében. A betelepülő svábokon felül érkeztek a településre frankok, bajorok, elzásziak, lotharingiaiak, pfalziak, sziléziaiak, westfáliaiak, svájciak és osztrákok.

²⁷ *Szenyéri 1998* 261.

²⁸ *Beke 2002* 323.

²⁹ *Szenyéri 1998* 261-263.

³⁰ *Balogh 2000* 11-12.

³¹ *Szita 1996* 7.

³² *Szita 1996* 66.

5. AZ EVANGÉLIKUS TEMPLOM – MURGA ÉS GYÖRKÖNY

II. József 1781-ben kiadott türelmi rendelete a nem katolikus vallásgyakorlás lehetőségére is kiterjedt,³³ így 1786-tól a murgai evangélikusok is gyakorolhatták a vallásukat szabadon.³⁴ Az újonnan épített templomukat 1796-ban szentelték fel, mely vályogból készült, fazsindelyes fedésű, kőlap alapú, 1854-ben kapott bádogtetőt – nem a főutcáról nyílik, hanem egy lakóépület mögött helyezték el, tehát a türelmi rendelet korlátozásainak megfelelően épült, vagyis nem áll utcafronton.³⁵ Hossza 9 öl, szélessége 4,5 öl, négyszögletű tornya 3 emeletes, mely a homlokzat előtt áll, tehát vélhetően később építették hozzá. A templom belseje egyterű, melyet az U alakú karzat karzattartó oszlopai 3 részre tagolják.³⁶

Értékként többek között kiemelendők a méhsejt-rendszerű ólomüveg lantablakai (**10. számú kép**).³⁷ Az 1844-ben festett karzattalvéd népies barokk stílusú, melyen apostolok, evangélisták mellett a templom építését engedélyező II. József és Luther Márton is megjelenítésre került (**11. számú kép**). Az utóbbi országunkban egyedülállóként.³⁸ Ekkor készítették el a szószék feletti részt is (**12. számú kép**). A szószékoltár hagyományosan lett kialakítva, ez azt jelenti, hogy oldalt oszlopok és pilaszterek vannak, felette a golyvázott íves párkány a retablót határolja. Felette szószékkosár és hangvető látható. Az oltárkép festménye ismeretlen szerzőtől származik.³⁹ Az interneten Elbi blogja is összefoglalja a templomról a legfontosabb ismereteket.⁴⁰

A faluban ma már nem gyakorolják az evangélikus hitet, eseti jelleggel tartanak a templomban esküvőt, keresztelőt. A templom 2009 óta műemlékvédelmi védetség alatt áll.⁴¹ Időről-időre felkeresik, igyekeznek rendben tartani.⁴²

Szász Gábor építőmérnök az interjú során elmondta, hogy a templom felújítási tervei 2021-ben készültek el, a munkálatok 2022 év elején kezdődtek. A felújítás híre a település weblapjára is felkerült.⁴³ A fülke (**13. számú kép**) be volt falazva, a kollégái értesítették telefonon, hogy a

³³ Balogh 2000 123-124.

³⁴ Krähling 2003 83-88.

³⁵ Krähling – Zoboki 1987 41-42.

³⁶ Szücs 2018 15-17.

³⁷ Krähling – Zoboki 1987 46.

³⁸ Szücs 2018 17.

³⁹ Krähling 2003 83-88.

⁴⁰ <https://regmult.blogspot.com/2017/09/murga-murgau.html>

⁴¹ Zámbo 2019 12.

⁴² <https://www.duol.hu/helyi-kozelet/2023/07/a-szereto-befogadas-es-az-egymasert-valo-aggodo-szeretet-altal-fejloodik-a-gyulekezet>

⁴³ Pauló Gergely: Megkezdődött az evangélikus templom felújítása. murga.hu, 2022.11. 16. <http://murga.hu/?p=741>

falfülke előtétfala elvált a fűrészelés hatására, melyre a falazat átvágásos módszerével a vizesedés miatt volt szükség. Számára a fülke előzetes helye sem volt ismert, így nem tudtak felkészülni arra, hogy valami lehet a falban a vakolat mögött. Mivel egy féltégla kiesett, sikeresen, sérülés nélkül sikerült a falat kibontani, mely munka óvatos kézi vésőzés módszerével történt. A fülke feltárásának lépései fotókkal lettek dokumentálva, továbbá a falu weboldalán is megtalálható.⁴⁴

Györköny virágzó mezőváros volt, majd a török idők alatt nyomtalanul eltűnt. Régészeti leletek és az ásatási emlékek utalnak a középkori templomra és a temetőre.

I. Lipót által 1701. április 9-én kiadott királyi rendelkezés értelmében a protestáns vallás szabad gyakorlása tilalom alá került. Ennek ellenére Györkönyben mindvégig megmaradt az önálló és szabad evangélikus gyülekezet – vélhetően azért, mert vallásszabadság a magán vallásgyakorlókra továbbra is vonatkozott. A protestánsok a vallásukat az artikuláris templomaikban továbbra is gyakorolhatták. 1718-ban Zagrovszky Efraim tanító az evangélikus gyülekezeti életet létrehozta, az anyagyülekezet Szeniczai Bárány György nevéhez fűződik. 1754-ben a településen engedélyezésre került az imaház létesítése, 1770-ben a harangláb kérdése is megoldódott. Az igazi fordulatot az 1781-ben kiadott türelmi rendelet jelentette.

Meszlényi János földesúr ideje alatt a magyar és német telepesek egyházközségüket szabadon szervezhették. A vallásszabadságot szerződésbe is foglalta.⁴⁵ Az evangélikus templom 1796-ban épült, felszentelésére 1796. november 15-én került sor.⁴⁶ A németek betelepítése ezt a települést is érintette. Kezdetben fából készült a templom, majd a türelmi rendeletet követően kőből építették tovább, Habsburg Lipót iránti tiszteletből Lipót napján szentelték fel. Építészet szempontjából nem különleges, klasszicizáló késő barokk stílus vonásait hordja. Az akkori általános úgynevezett magtártemplomot az úgynevezett „cseh boltozat” teszi különlegessé. A szószék oltár barokkos megoldása szintén a kornak megfelelően lett kialakítva. Az oltár két oldalán zárt padok lettek elhelyezve, melyek egy régi értékrendet fejeztek ki, a fal mellett kétoldalt oszlopokon nyugvó karzat látható. A szószékoltár a szószék és az oltár egybeépítésével jött létre. Az oltár közelében térdeplőrács található. Az orgona az 1820-as években épült. A torony sisakja 1885-ben rézlemez borítást kapott, csúcsában csillagot helyeztek el.⁴⁷

⁴⁴ Pauló Gergely: Előkerült a murgai evangélikus templom 226 évvel ezelőtt lerakott alapköve murga.hu, 2022.12.15. <http://murga.hu/?p=811>

⁴⁵ Szita 1996

⁴⁶ Brunn 2012 60-61.

⁴⁷ <https://gyorkony.lutheran.hu/gyorkony.html>

6. AZ IDŐKAPSZULÁK FELTÁRÁSA

Az időkapszulák „...olyan papírra írt szövegek, amelyeket műemlékekben rejtettek el a készítőik, hogy üzenjenek az utókornak.”⁴⁸ A templomban elhelyezett időkapszulák általában vagy a falba vagy a torony csúcsában kerültek elhelyezésre, tudjuk meg a riportalanytól, Orosz Katalintól. A legnagyobb problémát a nedvesség okozhatja, főleg, ha az savval vagy lúggal párosul. Nagy problémát okoz – bárhova is helyezik –, ha a kapszulák nem zárnak teljesen, tökéletesen.

Az általam vizsgált két időkapszula bemutatása kronológiai sorrendben fog történni – először a murgai, majd a györkönyi időkapszuláról írok.

A feliratokkal ékesített kőszarkofág vélhetően 1796-ban került elhelyezésre Murgán az evangélikus templomban. A kőládát rejtő falat az idők folyamán három alkalommal bontották ki. 1898. május 1-jén először. A szövegezése magyarul az alábbi: „*Főttisztelendő és Méltóságos Gyurácz Ferencz ekkori püspök úr Murga ágostai hitvallású evangélikus leányegyházat kegyesen meglátogatta. Ekkor az egyházközség története felolvastatott, ehhez adatokat keresve a Presbyterium ezen oltár mögött lévő mélyedést felbontotta, azonban írásbeli adatokat nem talált, kivéve egy kőládát és benne 3 db ezüst és 4 db rézpénzt. Ezek után a Presbyterium elhatározta, hogy ezen kőládába a talált pénzdarabok, az egyházközség története, az egyházi és községi előjárók névjegyzéke és emlékpénzek tétessenek.*”⁴⁹ Tehát ekkor került kőszarkofágba egy üvegse, benne ezüst és rézpénzekkel, majd papírra írásos emléket vetettek, és a már előtte megtalált pénzzel együtt visszahelyezték az adott kor pénzürméivel is kiegészítve.

Az 1960-as években kíváncsi helybeliek nyitották ki az időkapszulát, lemásolták a német nyelven írt szöveget, majd ezt követően visszahelyezték azt. Vélhetően újra nem történt viaszozás, így már nem tudták a légmentességet biztosítani. Időközben a parafa a tető alatt megsérült, mintha bogár rága volna át.

Harmadszorra 2022. december 8-án a templom felújítása kapcsán került kiemelésre a 80 kg-os kőszarkofágban elhelyezett időkapszula.⁵⁰ „A kőláda előlapján németül ez olvasható: „*Der Grundstein der eva. Kirche Murga, den 20ten Nov. 1796*”, azaz „*a murgai evangélikus templom alapköve, 1796. november 20.*” A láda tetejének kerületén pedig a következő latin

⁴⁸ Varga 2016 14.

⁴⁹ Balogh 2023a

⁵⁰ Balogh 2023a

felirat található: „*Depositus per Spectabilis. Dominus. Georgium Jeszenszky 1796*; azaz „*elhelyeztetett a tekintetes Jeszenszky György úr által*”.⁵¹

A fülke bontása Szász Gábor építészmérnök szakszerű vezetésével zajlott, a lelet dokumentálása - a kiemelés összes folyamatát követve - részletesen megtörtént, a fotókat Szász Norbert készítette (**14-15. számú kép**). Ezt követően is, a kinyitást megelőzően minden oldalról készült róla felvétel, ahogy a képek mutatják. Ezúttal az építészek kiemelési munkálatainak szakszerű elvégzését követően a kőszarkofág kinyitásra került, majd a benne talált viaszpecséttel zárt üveg felnyitására várni kellett 2023. szeptember 7-ig. Az üveget az evangélikus templom lelkésze, Kollár Zsolt adta át a Budapesti Fővárosi Levéltár munkacsoportjának.⁵² Az időkapszula feltárásáról a média is számos hírben beszámolt.⁵³

A györkönyi időkapszula 1885-ből származik, mint kiderült Hajdú Viktória előadásából. A TEOL 2023. október 11-én közreadott cikkében olvasható, hogy egy viharos éjszakát követően reggelre leesett az evangélikus templom toronysüvegének felső része (**16-17. számú kép**), melyben – mint kiderült – az időkapszula volt elhelyezve (**18. számú kép**). A papírtömb három rétegű volt, a külső egy csomagolópapír, melyet két oldalt visszahajtva viasszal zártak. Ennek egyik fele, amely közelebb lehetett a csúcscsész belsejéhez – vélhetően a hőtől - megsemmisült. A másik végén kismértékben tartotta össze a papírt a viaszpecsét. Maga a külső csomagolópapír foltos volt.⁵⁴

7. A TITKOK FELFEDÉSÉNEK FOLYAMATA

7.1. Az időkapszulák kinyitása

Egyedi, pótolhatatlan műtárgyakkal végzett munka során a restaurátoroknak kiemelten nagy a felelősségük. A munkájukat az is megnehezíti, ha olyan anyagokkal, módszerekkel kell dolgozniuk, amelyeket korábban még nem alkalmaztak, vagy ha alkalmazták is, de a munkakörülmények gyökeresen mások voltak. Mielőtt nekikezdenek egy műtárgy restaurálásának, a munkálatokat meg kell előznie a tervek készítésének, ez követően különböző vizsgálatokat kell elvégezni, modellanyaggal dolgozni, tesztelni az eljárást, ellenőrző

⁵¹ Balogh 2023a

⁵² Balogh 2023b

⁵³ Ötvös Zoltán: Befalazott történelem Murgán. Magyar Nemzet, 2023. 03.16.

<https://magyarnemzet.hu/mozaik/2023/03/befalazott-tortenelem-murgan>

⁵⁴ Révészné 2023

vizsgálatokat végezni, dokumentálni, összegezni az eredményeket, s csak kizárólag ezt követően kezdődhet el az igazi restaurálási munka.⁵⁵

Az időkapszula kinyitását nagy érdeklődéssel követte a média, dr. Orosz Katalin főrestaurátor elmondta, hogy az RTL Klub kamerái előtt kellett kinyitnia az üveget és kiemelni a leleteket.⁵⁶

⁵⁷ Egy alkalommal látta az üveget dr. Balogh Margit irodájában - ekkor észlelte, hogy rozsdás az üvegen levő csavar. Ez követően végig kellett gondolnia, hogy mi történik, ha nem tudja egyszerűen letekerni a csavart. Így tanácsot kért egy fémrestaurátortól, aki felkészítette arra, hogy váratlan helyzetekre milyen eszközökkel készüljön: például rozsdoldó legyen előkészítve a munkálatok során, abból milyen fajtát használjon, továbbá biztosította arról is, hogy telefon elérhető lesz végszükség esetén, ugyanis nem tudott személyesen megjelenni az eseményen. **(5. számú melléklet)**

A restaurátoron kívül az eseményen jelen volt a főosztályvezető asszony, továbbá dr. Garami Erika numizmatikus is, rajtuk kívül több kolléga várta, hogy – szükség esetén - hogyan és mikor tud segíteni.

Bár az üveg elszíneződött, a meggyengült, töredékes papírt mégis azonosítani lehetett benne, továbbá látszott, hogy fémpénzek is elhelyezésre kerültek a papír mellett. Ekkor döntést kellett hozni arról, hogy milyen sorrendben legyen kiemelve az üveg tartalma **(19. számú kép)**. Először a viaszréteg eltávolítása történt, ahogy a **20. számú képen** látható. Olyan döntés született, hogy ezt követően a fémpénzek kerülnek kiemelésre, amelyhez csipeszt alkalmazott dr. Orosz Katalin **(21. számú kép)**. De hamar kiderült, hogy a csipesz rövid, így az üveg alján levő pénzeket kreatív módon tudta csak kivenni – evőpálcikákat faragott, majd azokat használta a kiemelés során. Ezután kezdtek a papírral foglalkozni. Nagy elővigyázatosságot igényelt ez a munkálat, így egy kartonból hajlított segédeszközzel emelték ki a tárgyat. Az elszíneződésekből következtek arra, hogy mikroorganizmusok – vélhetően baktériumok és / vagy gombák - által fertőzött lehet. Ennek alátámasztására vagy kizárására Puteáni-Holl Adrien a Lumiteszter PD-30-as készülékkel bevizsgálta a leletet **(22. és 23. számú kép)**. A levéltárban 2013 óta van egy olyan laboratórium, ahol a beérkező anyagokat mikrobiológiai vizsgálatnak vetik alá, amellyel néhány perc alatt a mikroorganizmusok életműködése azonosíthatóvá válik az adenzin-

⁵⁵ Kissné – Orosz 2012 43-51.

⁵⁶ Az RTL Híradó kamerája előtt bontották fel az 1800-as évek végéről származó időkapszulát - <https://rtl.hu/hirado/2023/09/07/fovarosi-leveltar-idokapszula-budapest?fbclid=IwAR0l3FqXMA8x-uty8FbiVT6Dy6Z0AZBDMGPTDUvavBD2d0oYFzMWDrIAO5s>

⁵⁷ A Fókusz kamerája előtt bontották ki a murgai templom falából előkerült időkapszulát - <https://rtl.hu/fokus/2023/09/12/idokapszula-murga-templom-fala>

trifoszfát (ATP) és az adenzin-monofoszfát (AMP) szintjük alapján.⁵⁸ Részben jó hírek bizonyult, hogy nem volt rajta életben levő mikroorganizmus, ami egyben rossz hír is volt, mert arra lehetett ebből következtetni, hogy már nincs élő szerves anyag az üvegben. Ahhoz, hogy a mikroorganizmusok életben tudjanak maradni, nedvességre van szükség. Az időkapszulák nagy ellensége általában a nedvesség és a hozzá kapcsolódó kémiai folyamatok lejátszódása.⁵⁹

A györkönyi időkapszulát Hajdú Viktória, a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet papírrestaurátora nyitotta ki. A papír rostjai teljesen kiszáradtak, ettől a papír törékeny anyaggá vált. A kutató a leletet először akváriumszerű edénybe helyezte, ahol ultrahangos párasítás történt – mellé helyezve egy páramérő készüléket, valamint petricsészébe tett fertőtlenítő anyagot, mert a penész támadása a papírra nézve veszélyes **(24. számú kép)**. Néhány órát követően a papírrestaurátor a külső burkolatot óvatosan lebontotta. Az egyik végén - ahogy már írtam - a viaszpecsét megsemmisült, a másik végén viszont kismértékben összetartotta a papírt, így azt óvatosan megtörte. A papíron egyértelműen látszott, hogy foltos, sőt penészes is volt. Ez valószínűleg akkor történhetett, amikor letört a csúcs a viharos éjszakán, mert az ázás nyomai is azonosíthatóak voltak. Zöld korróziós termék is láthatóvá vált, ami a réznek köszönhető. Ez az anyag, ti. a réz is veszélyes a papírra, mert savas környezetet hoz létre a vízzel együtt, ami a papírrostokat tönkreteszi. Tehát összességében megállapítható volt a külső borító papírról, hogy nagyon sérült volt, foltos a beázás miatt.

A következő réteget egy végein összezáródott újságtekercs alkotta, ami láthatóan jó állapotban volt, viszont a szikével való szétnyitási próbálkozás hamar kudarcba fulladt. Ezt a papírtömböt 72 órára helyezték be az ultrahangos párasítóba, melynek előnye, hogy a víz nem csapódik ki, továbbá a papír rostcskák fel tudják venni a nedvességet, ezek után sokkal rugalmasabbak lesznek. Ez a réteg is penészes lett. Ami szerencsének mondható, hogy viszonylag új penészfertőzésről van szó, amelynek így nem volt arra ideje, hogy lebontsa a papírrostokat. Ennek felbontása során derült ki, hogy a Budapesti Hírlap 1885. május 26-i számáról van szó **(25. számú kép)**.

A belső lapok jobb állapotúak voltak, de a penész ezeket is érintette, valamint a széleinél eldeformálódott – hullámos volt.

⁵⁸ P. Holl 2020 80.

⁵⁹ Tóth 2018 8; 11.

Ezt követően került elő két kéziratos levél, az egyik német, a másik magyar nyelven (**11. számú melléklet**). Ezeket könnyedén sikerült szétnyitni, annak ellenére, hogy a feketepenész már itt is jelen volt, továbbá a réz korróziós termékei is munkálkodtak ezen a felületen is.

7.2. A papírtekercsek

A papírrestaurátor az üveg méretéből - a hossza körülbelül 17 cm - következtetett arra, hogy az A4-es papírt össze kellett hajtani ahhoz, hogy beférjen. A papírtekercs kiemelése kreatív módon történt, hiszen félő volt, hogy szétesik (**26. számú kép**). Az is felmerült, hogy vajon a XX. századi papíron belül - mely láthatóan gépelve lett – elraktározták-e az előző kinyitáskor (1898-ban) elhelyezett papírt, vagy sem. Puteáni-Holl Adrien szerint már van olyan pásztázó szkenner, mely kibontás nélkül is képes letapogatni rétegről rétegre egy tekercsen levő szöveget, viszont ennek megvalósításához nagyon fontos, hogy ne legyen teljesen összetapadva a papírfelület. (**5. számú melléklet**)

Orosz Katalin elmondta, hogy sokat gondolkodott azon, hogy hogyan lehetne a papírt kitekerni (**27. számú kép**). Felvetődött benne, hogy kinyitása során talán kettétörik a tömb, s az elszíneződött, zöldeskék színű rész vélhetően egyben marad. Az anyag másik fele inkább megmenthetőnek tűnik, viszont még nem tudja pontosan, mivel kellene kezelni a papírt, hogy ne essen szét (**27. számú kép**). A töredék-papírokat két külön edényben gyűjtötték össze – egyikben a gépirást tartalmazókat, másokban az üreseket (**28. számú kép**). Az utóbbiak alkalmasak arra, hogy kísérletezzen velük – mint például különböző módszerekkel nedvesíteni, valamint megerősíteni őket. Az egyértelmű, hogy a papírrostok szétroncsolódtak, lebomlottak, ami fizikai változás, tehát visszafordíthatatlan. Kérdés, hogy hogyan lehetne megtámasztani fizikailag a nagyon gyenge papírt. Viszont ezt a kérdést addig nem lehet megválaszolni, amíg nem sikerül kitekerni a papírt. A szakemberek nemzetközi konferenciákon is próbáltak erre a kérdésre választ találni. Jelen pillanatban itt tart a papírlelet azonosítása. További gátló tényezőkként számolhatunk azzal, hogy egyrészt nincs a speciális eljárások kipróbálására anyagi forrás, továbbá az idő is korlátozó tényező, hiszen a kutatóknak a mindennapi munkájukkal is haladni szükséges.

A györkönyi időkapszula csomagoló papírai és maga a levelek egyaránt kezelésnek lettek alávetve. A penész eltávolítása speciális oldatban történt, melynek védelmet biztosított a tartó lap. Az oldatba ezen felül olyan konzerváló anyag is belekerült, mely a papír élettartamát meghosszabbítja. Ettől a fertőtlenítő anyagot is tartalmazó oldattól maga a papír is erősebb lesz.

A gyakorlatból már tudta, hogy a foltokat nem lehet fehérités útján sem teljesen eltüntetni, ezért ezzel nem foglalkozott a szakember. Az újságok - alapvetően a savas kémhatás miatt - más oldatba kerültek bele. A papírostok közé lúgosító anyagot is bejuttattak, hogy lassítsák a folyamatot – ezt általában calcium-hidroxiddal szokták elérni. A sérült papírfelület javítása cellulóz rostokat tartalmazó pépes anyag kiskanállal történő ráöntésével történt **(29. számú kép)**. Ezt követően vákuum asztalra került, ahol a nedvesség elszívását követően a rostocskák betömítik a lyukakat. Amikor ez elkészült, szívpapírok közé kerül, ezt követően könyvkötő présben tartják a teljes száradásig, ettől teljesen kisimul. Ezután fűjásos módszerrel vékony ragasztóréteget kell rájuttatni, hogy erősödjön a papír. A digitalizálást követően javasolt, hogy azonos páratartalmat biztosító helyiségben, savmentes levéltári dobozokban tárolják az anyagot. Ez történt a györkönyi időkapszulában talált levelek esetében is. A digitalizálás szkennelés útján történt, majd a lapok nyomdában kerültek kinyomtatásra, mivel a tintasugaras nyomtatónál időtállóbb a nyomdai nyomtatás.

A györkönyi utókornak szánt üzenet a sérülések ellenére olvasható volt **(11. számú melléklet)**. Kiderült belőle, hogy a templom tetőszerkezetének és tornyának felújítása alkalmából helyeztek el üzenetet az utókornak. Az ács Fetzer János, aki Lengyelről érkezett, valamint Wolf András és Till Konrád bádigosok Bonyhádról végezték a munkálatokat, teljes garanciát vállalva. A levél kiemelten kezeli az aktuális politikusok személyeit, valamint a vallási vezetőket is. Az is kiderül, hogy 1885 májusában 2647-en laktak Györkönyben, melyből 2460-an evangélikus vallást gyakoroltak. Kisebbségben voltak a faluban a római katolikusok, a helvétek, a zsidók, nazarénusok, sőt abban az időben baptisták is éltek ott. Többségük anyanyelve a német volt, viszont a férfiak nagy része tudott magyarul is. A nőknek csak a negyede beszélte a magyart. A gyülekezetben betöltött fontosabb szerepet vállaló személyek is megismerhetők a levél által. Az időkapszula elhelyezésekor megtudjuk azt is, hogy milyen pénzfajták voltak forgalomban, továbbá a különböző fajta gabonák, sőt még a bor ára is fennmaradt az utókornak. A levelet végül Tomka Gusztáv evangélikus lelkész 1885. május 31-én írta alá.

7.3. A pénzérmék

A murgai lelet másik csoportját a pénzérmék alkotják, összesen 23 darab volt a mézesüvegben. A pénz fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat, mivel számos irányból lehet közelíteni hozzá. Garami Erika numizmatikus szerint készpénz bármely anyagból készülhet, a külseje is változatos alakú lehet, célja árunak vagy szolgáltatásnak a kifizetése. Ezen felül

fizetőeszköz lehet természeti pénz, szükségpénz, pénzhelyettesítő, számlapénz vagy on-line átutalás. Modern világunkban a pénz elektronikus jellé változott.⁶⁰

A numizmatika tudománya foglalkozik a régi pénzérmékkal, amelynek kezdetei a reneszánsz korba nyúlnak vissza – ekkor az ókori emlékek után vizsgálódnak. Később a papírpénz és az értékpapírok - ma már a plastik kártyák - is e tárgykörbe tartoznak.⁶¹ A pénzérmék történetiségét kíséri és illusztrálja e tudomány⁶², ugyanakkor az érmék feliratai is hivatalos forrásnak számítanak. A leíró tudomány legfőbb kérdései közé tartozik a hol, mikor, miből, milyen módon, milyen célból és milyen mennyiségből kérdésekre megtalálni a válaszokat. Természetesen ezen túlmenően, gazdasági szempontból is számos kérdés vetődik fel, mint például működése, forgalma, szerepe, használatának módja, stb.⁶³ A vert pénz elterjedésével elsősorban a nemesfém pénzek képviselték az értéket, melyhez szükséges volt, hogy az aktuális uralkodó vagy hatóság pénznek nyilvánítsa, ezáltal elfogadása megtörténjen. Aki kibocsátja, egyben meghatározza az adott pénzérmé súlyát, nemesfémtartalmát, annak arányát, valamint a pénzlábat. „*A pénzláb a súlyegység és az alappénzegység közti arány, vagyis azt mutatja meg, hogy egy súlyegységből hány pénzegység verhető.*”⁶⁴ Azok a pénzérmék, amelyek nem nemesfémekből készültek, névértéket kaptak. A nemesfém alapú érmék esetében a címletet akkor kezdték feltüntetni, amikor a névérték hivatalosan távolabb került a rajta levő értéktől. A kibocsátó a pénzt bármikor bevonhatja, ezt követően indul az elévülési idő, melyet követően már nincs lehetőség vele fizetni, így a beváltása is lehetetlenné válik.⁶⁵

A kiemelt pénzek azonosítását megelőzően disznósörte ecsettel ún. száraztisztítás történt mikroszkóp alatt. A kutatók a korróziót is csak annyira távolították el, hogy felismerhető maradjon minden információ. Garami Erika magyarázata alapján Orosz Katalintól megtudta azt is, hogy a feliratokból, ábrázolásmódból meg lehet-e állapítani, mikor, ki verette a pénzt.

A fémek összetételének megállapításához nagyműszeres vizsgálatra van szükség. A modern korunk technikái közé tartozik a roncsolásmentes elemvizsgálat, amikor röntgen fluoreszcens spektroszkópia alkalmazása során röntgensugárral „meglövik” a mintát, ezt követően a visszaverődés módjából következtetnek arra, hogy mely elem alkotja azt a tárgyat. Vegyületek azonosítására azonban nem alkalmas ez az eljárás.

⁶⁰ Garami 2007 9.

⁶¹ Torbágyi – Tóth 2011 417.

⁶² Réthy 1899 5.

⁶³ Torbágyi – Tóth 2011 417-418.

⁶⁴ Garami 2007, 9.

⁶⁵ Garami, 2007, 10.

Mikroszkóp alatt nekem is lehetőségem nyílt alaposabban megfigyelni a pénzérméket (**30. számú kép**). Ahogy a **12. számú mellékletben** is látható, különböző korokból származnak az időkapszulában talált pénzérmék. Érdekesség, hogy a legrégebbiek vannak a legjobb állapotban, a XX. századi érmék pedig a legrosszabban.

A dénár értéke - az alacsony ezüstartalma miatt - a XVII. század elején rendkívül alacsonnyá vált. A török háborúk okozta problémák mellett az aprópénz hiánya is szerepet játszott. I. Lipót - aki egyben bevezette az aprópénzt⁶⁶ - által veretett két pénzérme közül az egyik VI krajcáros, a másik XV krajcáros, mind a kettő ezüsből készült. I. Lipót nevéhez fűződik az 1659-es pénzreform, ekkor vált a krajcár-rendszer általánossá. Az volt a legfőbb célja, hogy létrejöjjön egy birodalom-szerte egységes pénzrendszer. A krajcár értékét a rajnai forinthez igazították.⁶⁷ Így két középértékű mindkét elrejtett, s így számunkra fennmaradt pénzérme. A VI krajcárosról tudni lehet, hogy 7 latos (0,438) ezüsből készült, 3.733 gramm volt a nyerssúlya.⁶⁸ A leletünkben talált VI krajcáros Boroszlón készült, míg a XV krajcáros Körmöcbányán.⁶⁹ Az utóbbi helyen 1661-ben kezdődött a krajcárok verése. A magyar pénzeket ekkor jelent meg a címlet, melynek jelzéséhez római és arab számokat egyaránt használtak.⁷⁰

A XV krajcáros előlapján szalagon felirat látható: Leopold DG (XV) SAGHBREX, valamint középen Lipót jobbra tekintő profilképe látható. A hátoldalon a veretés éve, az 1680 látható, a szalagon szintén felirattal, középen Mária a kis Jézussal.⁷¹

A Lotharingiai Ferenc által 1762-ben veretett 1 krajcáros osztrák császári-királyi váltópénz. Az előlapon koronás kétfejű sas látható, mellén kétszer hasított pajzs, hátlapján az értéke és a pénzverés ideje. Alapanyaga réz, melyből 1760 óta készítettek pénzt.⁷²

A Habsburg Birodalom tudatosan fejlesztette a magyarországi bányászatot. Mária Terézia 1762-ben bányászati akadémiát alapított.⁷³ Mária Terézia idejéből két darab, különböző évben készült (1763, 1766) poltura maradt fenn.

⁶⁶ Garami, 2007, 119.

⁶⁷ Garami, 2007, 119.

⁶⁸ Körmöcbányán folyamatosan történt a pénzverés, míg Nagybányán és Pozsonyban csak időszakosan.

⁶⁹ Soltész 1987 17.

⁷⁰ Garami, 2007, 120.

⁷¹ Unger 2000 186.

⁷² Gedai, 1998, 248.

⁷³ Garami, 2007, 138.

1760. október 27-én a császári pátens elrendelte az 1 és a ½ krajcárosok verését.⁷⁴ II. Józseftől három azonos anyagból, vagyis rézből készült érmét találtak különböző címletekben (1 krajcár, fél krajcár és 1 groeschl), kettőt Kőrmöcbányán vertek, egyet Bécsben.

I. Ferenc 20 krajcáros ezüsből, Kőrmöcbányán készült.

Ferenc József az önálló magyar pénzügyeket megszüntette, a fém pénzek magyar kapcsolódását csak a védjegy jelenítette meg. Ferenc József idejéből 10 érme maradt fent, öt különböző címletben (krajcár, forint, korona, fillér, heller), ezzel nyomon követhető az egy időszakon belüli változás is. Anyagukat tekintve van közöttük ezüst, bronz és nikkell. Pénztörténeti szempontból ez az időszak a legváltozatosabb.⁷⁵

Nem lehetett pontosan meghatározni, hogy az időben legújabb pénzérmék milyen idők. Ezek anyaga réz és nikkell ötvözet, valamint alumínium. Értéküket tekintve 1 forintos, 2 forintos és 20 filléres.

Ami számomra megdöbbentő volt, hogy az 1900-as években készült, alumínium pénz volt a legrosszabb állapotban, látványosan szeletekre esett szét az érme. Vélhetően ez volt a legreakcióképesebb a lejátszódott kémiai folyamatok során, míg az időben legrégebbi érmék tartották legstabilabban az állapotukat, vagyis kevésbé reakcióképes anyagokból készültek.

Próbálok arra a kérdésre választ adni, hogy vajon miért pont ezek a pénzérmék lettek elhelyezve az időkapuszulába. A két I. Lipót idejéből származó pénzérmét feltételezem, hogy a lakosok a „török sánc”-nak nevezett területen találhatták – hiszen a települést már abban az időben is lakták. Ezen a területen számos ásatás történt, ezek közül kiemelem Wosinsky Mór munkáját. Az első kinyitáskor, 1898-ban 7 darab pénzérmét találtak, ebből 3 ezüst és 4 réz alapanyagú volt. A három ezüst pénzérme - egyértelmű számomra a veretés éve alapján - biztosan a VI, XV és 20 krajcárosok. A rézpénzek már nem egyértelműek, hiszen a fennmaradt emléktanyag csak a darabszámát jelölte meg: 6 rézpénz került elő, pontos leírást nem találtam rájuk vonatkozóan, így egyértelmű választ ebben az esetben nem tudok adni. Az 1960-as években kíváncsi helybeliek kinyitották az időkapuszulát. Én úgy vélem, hogy ez legkorábban 1969-ben lehetett, mivel a 20 filléresen egyértelműen leolvasható volt az évszám (1969), a 2 és az 1 forintos esetében nem lehetett beazonosítani az évszámot, viszont a réz-nikkell ötvözetű pénzérméről megállapította a numizmatikus, hogy 1950 és 1956 között volt jellegzetes, valamint az alumínium alapú 1 forintost 1957 és 1989 között gyártották.

⁷⁴ Káplás, 1984, 93.

⁷⁵ Gedai, 1998, 249.

A pénzérmék áttekintésével nagyon szép ívét láthatjuk annak, hogy a különböző korok hogyan váltják egymást, maguk az érmék anyaga milyen változáson ment keresztül, a rajtuk levő ábrákat, emblémákat, feliratokat mennyire dolgozták ki.

Kutatásom során dr. Balogh Margittól megtudtam, hogy elsődleges terv, hogy az időkapszulát visszahelyezzék a murgai templomba, viszont az érdeklődők számára nyilvánossá téve. Ezt úgy képzelik el, hogy egy üvegfalat emelnek a fülke bejáratához, és mögötte kiállításra kerül a lelet. Ha erre nem lesz mód, mert múzeumi elhelyezésre kerül, akkor vélhetően másolatát fogják kiállítani a tárgyaknak. Ezt Szász Gábor építészmérnök is hasonlóképpen mondta el.⁷⁶

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozatomban egyrészt arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a murgai és a györkönyi időkapszula szakszerű feltárása milyen módszertani lépésekben történt.

Az interjúk alapján az alábbi kép alakult ki bennem a murgai időkapszula kinyitásáról:

1. A templom felújítása során a munkások felfedezték a leomló vakolat mögötti boltívet
2. A munkások jeleztek az építészmérnöknek - Szász Gábor
3. Az építészmérnök vezetésével szakszerűen kibontották a fülkét – fényképekkel kezdték dokumentálni a lépéseket
4. Kiemelésre került a kőszarkofág, majd kinyitották azt – dokumentálták a folyamatot
5. Médiamegjelenések koordinálása, cikkírás
6. Az időkapszula kinyitásának előkészítése:
 - a. szakemberkeresés – dr. Orosz Katalin papír- és bőrrestaurátor
 - b. engedélykérés – Fővárosi Levéltár igazgatója
 - c. az időkapszula előzetes megtekintése dr. Balogh Margit irodájában
 - d. időpont egyeztetés – Fővárosi Levéltár főosztályvezetője – Puteáni-Holl Adrien
 - e. média megkeresése – RTL Klub
7. Az időkapszula kinyitása:
 - a. szakmai team összeállítása – Puteáni-Holl Adrien főosztályvezető, dr. Orosz Katalin főrestaurátor, dr. Garami Erika numizmatikus
 - b. a szakmai team felkészülése az időkapszula kinyitására:
 - egyeztetés fémrestaurátorral

⁷⁶ 6. számú melléklet.

- várhatóan szükséges eszközök megtervezése, előkészítése
- c. az időkapszula kinyitására került

Az interjúk alapján az alábbi kép alakult ki bennem a györkönyi időkapszula kinyitásáról:

1. A szélsőséges időjárás miatt a toronysüveg leesett a templomról, építész szakemberek javító műhelyébe került – felfedezték az időkapszulát
2. Szakember, azaz papírrestaurátor keresése – Kuti Imréné által
3. Időkapszula kinyitása, restaurálása – Hajdú Viktória papírrestaurátor
4. Dokumentáció készítése – építészek, papírrestaurátor
5. Nagyközönség tájékoztatása – papírrestaurátor, felügyelő, lelkes

További kérdésem arra vonatkozott, hogy a lelet azonosítása, restaurálása milyen feladatokat jelent / jelentett a szakemberek számára, milyen módszereket alkalmaztak.

A főosztályvezető asszony és a papírrestaurátor kiemelték a murgai időkapszula esetében, hogy a szakmájukban lehetetlen olyan választ adni a kérdésre, mely mintául szolgál a többi hasonló esethez. Ez azt jelenti, hogy nincs két egyforma eset, így két egyforma eljárásrenddel sem találkozhatunk.

Jelen esetben a fémrestaurátorral való konzultációra azért került sor, mert a fémkupak korrodálódása már az előzetes megtekintés során nyilvánvalóvá vált. Felvetődött a kérdés, hogy egyáltalán kinyitható-e. Előkészítésre került rozsdadoldó, melyet nem kellett használni.

A kupak levétele nyomán az eltávolított piros viasz petricsészébe lett beletéve, melyet megőriztek.

Először a fém pénzérmék kerültek kiemelésre csipesszel, valamint az üveg szájától távolabbiak - rögtönzést követően - faragott evőpálcikákkal, ezt követően a felületüket megtisztították mikroszkóp alatt, majd a numizmatikus azonosította mind a 23-at.

A papírlelet kiemelése nem volt könnyű feladat – ismét kreativitásra volt szükség -, mert a szétesés veszélye igen nagy volt. Kartonpapír ívelését követően egyben kiemelésre került az üvegből a papír, melyet Puteáni-Holl Adrien a Lumiteszter PD-30-as készülékkel bevizsgált, majd mikroorganizmusok aktivitását elvetette.

A papírlelet állagának, állapotának vizsgálata, azonosítása volt a következő feladat. A papírlelet vizsgálata még nem ért véget – a papír fizikai állapota miatt. Magyarországon jelenleg még nincs olyan vizsgálati módszer (például pásztázó szkennerek), mely alkalmas lenne arra, hogy ezen állapotában többet tudjunk meg tartalmáról. Továbbá jelen lehetőségeket akkor tudná kihasználni a restaurátor, ha ki tudná nyitni és fektetni a lapokat. A korlátok jelen állás szerint jelentősebbek, mint a lehetőségek – ezért még további, külföldön használt eljárások után kutatnak, illetve a papírdarabokon kísérleteznek (**32. számú kép**).

Kiemelendő, hogy a szakemberek a tudásukat adják csak, mivel anyagi forrás egyelőre nem áll rendelkezésre a munkájukhoz.

A györkönyi időkapszula ennél sokkal könnyebb feladatot állított a szakember elé, mert a lelet sokkal jobb állapotban volt. A külső csomagolópapír alatt tényleg egy múltból érkező üzenet került elő.

Hasonlóságok és különbségek a murgai és a györkönyi időkapszula tekintetében az alábbi szempontok alapján:

1. A leletek elhelyezése

Mind a két lelet evangélikus templomban került elhelyezésre – a murgai 89 évvel korábban. Murgán a templom építésekor az oltár mögött egy fülkét alakítottak ki, oda került a kőtömb, benne hét darab pénzérme. A györkönyi időkapszula 1885-ben lett elhelyezve, amikor a torony rézlemez borítást kapott, a csúcsába helyezték el az emlékiratokat.

2. A leletek tartalma

A murgai időkapszulát 1898-ban nyitották ki, ekkor ott hét darab pénzérmét találtak, majd egy mézesüvegbe írásos emléket helyeztek – vélhetően ez a kor szokása lehetett –, és a hét darab pénzérmét visszahelyezték, mellé az akkori pénzérmékből is beletettek néhányat. A györkönyi időkapszula kizárólag papíremlékeket tartalmazott.

3. A leletek állapota

Maga a lelet elhelyezése és tartalma együttesen határozták meg a felfedezésük kori állapotukat. A murgaiak először korabeli pénzérmékkal kívántak üzeni a jövőnek. Az első felbontáskor került bele a mézesüveg és a papír. Nagyon gondosak voltak, mert a fém kupakot viaszréteggel zárták – ezzel a légmentességet biztosították. Viszont a kíváncsi helyiek, miután 1960-ban kibontották, nem szedték le teljesen a viaszt, de megsértették azt. Ezt követően már nem

figyeltek arra, hogy ők is légmentesítsék. Ez mind a pénzérmék, mind a papírok rossz állapotához hozzájárult. A nedvesség hatására penészgombák szaporodtak el a papíron, melyek a rostok fehérjével táplálkoztak, majd amikor „elfogytak” a papírostok, a penészgombák is „elpusztultak”. A nedvesség a pénzérmékre is negatív hatással volt. Nagyon érdekes – ami a pénzérmék anyagával állhat összefüggésben-, hogy a legújabb érmék állapota volt a legrosszabb.

Hasonlóságok	Különbségek
• evangélikus templom • papíremlék • nyelv	• kora • elhelyezése, helye • tartalma • elhelyezés körülményei

1. számú ábra. A leletek hasonlóságai és különbségei.

A legfőbb célom a dokumentumok feldolgozásán, elemzésén túl az volt, hogy személyes tapasztalatokat szerezzek, az időkapszula feltárásának útját végigkövessem, elgondolkodjak azon, hogy az időkapszula a megalkotóinak célját mennyire érte el.

A kutatómunkám során sokkal több személyes tapasztalatot szereztem, mint a megtervezésénél gondoltam volna. A mentorom, dr. Gesztesi Enikő tanárnő iránymutatásai hozzásegítettek ahhoz, hogy a jövőben már magam is tudjam, hogyan induljak neki az elméleti háttér megalapozásának és egy tudományos munka megírásnak. Jártam vele az Illyés Gyula Könyvtárban, a Tolna Vármegyei Levéltárban – megtudva sokat a kutatás első lépéseiről. Murgára is ellátogattam, hogy a templomban élőben láthassam a fülkét, interjút készítek – többek között - a Polgármester úrral. Segítségemre volt dr. Balogh Margit, aki készségesen választ adott kérdéseimre, így megtudtam, hogy ő a sztenderd időkapszulába zárandó szövegek mellett a lakosok egyéni gondolatait és üzeneteit vagy egy közöset, amit mindenki magáénak érez, szívesen elhelyezné. A Fővárosi Levéltár munkatársai életre szóló élményben részesítettek – a kedves fogadtatáson, valamint az időkapszula és leleteinek megtekintésén túl körbevezettek egy olyan birodalomban, amely munkának eredménye a múltunk összekötése a jelennel és a jövővel. (32. számú kép)

A györkönyi időkapszula kapcsán Kuti Imréné személyesen fogadott, és minden tudását átadta a lelettel kapcsolatban, továbbá neki köszönhetem, hogy Hajdú Viktóriát megismerhettem, aki készségesen a munkámmal kapcsolatos dokumentációját biztosította számomra, valamint Györköny polgármestere is válaszolt a kérdéseimre.

Az időkapszulák legfőbb célja, hogy összekössék a jelent a jövővel, mely mindig viszonyításon alapul. Cél továbbá, hogy fennmaradjanak azoknak a személyeknek a nevei, akik a településen koruk meghatározó alakjai voltak, valamint azok a körülmények, melyek őket meghatározták. Ezen felül megismerhettem a korhű anyagokat: papírt, láthattam a koruk írásképet, pénzérméit. És nem utolsó sorban a lakosság izgatottá és motiválttá vált, hogy ők is üzenjenek a jövő nemzedékeinek – ezáltal őrizve emléküket és korunk vívmányait.

9. IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

MNL TML IV. 404. b. Tolna Vármegye Alispánjának iratai – Közigazgatási iratok. 15235/1940. Közigazgatási Tájékoztató lapok a települések közérdekű viszonyairól, adatfelvétel ideje 1925.

MNL TVL IV.423. Tolna vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye, a Murgai Polgári Olvasókör alapszabálya 1925.

Felhasznált irodalom

- Balogh 2000 Balogh Margit: Murga. Murga Község Önkormányzata, Murga, 2000.
- Balogh 2018 Balogh Margit: A murgai evangélikusok és Gömbös Gyula, in: Zombori István (szerk.): A magyarországi evangélikusok az ország művelődésében és kultúrájában 18-20. század. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2018, 111-145.
- Balogh 2023a Balogh Margit: Befalazott történelem. Magyar Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
<https://abtk.hu/ismerettar/ismeretterjesztes/3066-befalazott-tortenelem> (Letöltés ideje: 2024. 01. 01.)
- Balogh 2023b Balogh Margit: Felbontották a murgai evangélikus templomban talált időkapuszulát.
<https://ti.abtk.hu/158-esemenyek/intezeti-hirek/5370-felbontottak-a-murgai-evangelikus-templomban-talalt-idokapszulat> (Letöltés ideje: 2024. 01. 01.)
- Beke 2002 Beke Mátyás: Gyönk és környéke, in Sólyom Jenő: A magyarországi evangélikus egyház déli egyházkerülete az ezredfordulón 2000-2001. Luther Kiadó, Budapest, 2002.
- Brunn 2010a Brunn János: Györköny rövid története – a kezdetektől a kitelepítésig. 2010.
<https://www.gyorkony.hu/gyorkonyhu/history.php?p=10>
- Brunn 2010b Brunn János: Fejezetek Györköny történetéből (1945-1985). In: Dobos Gyula (szerk.): Tolna Megyei Levéltári Füzetek 13. Tanulmányok. Politika-, gazdaság-, egészségügy-, egyház- és kultúrtörténet. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd, 2010. 343-480.
- Brunn 2012 Brunn János: Györköny. Egy falu a történelem sodrában. Györkönyi Német Nemzetiségi Önkormányzat, Györköny, 2012.
- Garami 2007 Garami Erika: Pénztörténet. TAS-11 Kft, Budapest, 2007.

- Gaál – Kőhegyi 1975 Gaál Attila – Kőhegyi Mihály: Tolna megye Pesthy Frigyes helynévtárában II. In: A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 4-5., 1975. 297-339.
- Gedai 1998 Gedai István: Pénztörténet. In: Bertényi István (szerk.): A történelem segédtudományai. Pannonica-Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Káplár 1984 Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
- Kissné – Orosz 2012 Kissné Bendefy Márta – Orosz Katalin: A modellkísérletek szerepe a restaurátorképzésben. Isis Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek, 2012, 12. szám.
- Krähling – Zoboki 1987 Krähling János – Zoboki Gábor: Későbarokk templomépítészetünk a Dél-Dunántúlon. Siakónia – Evangélikus Szemle. 1987. 2. szám 40-49.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/Diakonia_1987/?query=murga%20templom&pg=141&layout=l
- Krähling 2003 Krähling János: Veszendő templomaink III. Evangélikus templomok a mai Magyarországon, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- Manherz – Wild, 2002 Manherz, Karl – Wild, Katharina: Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen. Lehrbuch zur Minderheitenkunde. ELTE Germanistisches Institute, Budapest, 2002.
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetis_egek/nemetek/ungarndeutsches_archiv_3/pages/000_das_buch.htm?fbclid=IwAR39sudd3jezms_7Xmx-TiAiJd5-f8vo9-L4wI2o6VR33vtTAsP3d_RTpa0 (Letöltés ideje: 2023. 12. 30.)
- Miklós 2004 Miklós Zsuzsa: Murga – Sánc (Schanz), in Gaál Attila: A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 26. 2004, 229-240.
- P. Holl 2020 P. Holl Adrien: A Lumitester PD-30 mérőműszer használata az állományvédelemben. Levéltári Szemle, 70. évf. 3. sz.
- Réthy 1899 Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár. I. kötet. Árpádházi királyok kora. Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 1899.
- Sáros 2012 Sáros László: Murga. Országépítő, 23. évf. 4. sz., 2012. 52-53.
https://epa.oszk.hu/02900/02952/00118/pdf/EPA02952_orszagepito_2012_04magy_52-53.pdf
- Schmidt 1939 Schmidt János: Német telepesek bevándorlása Hesszenből Tolna-Baranya-Somogyba a XVIII. század első felében. Baross Nyomda, Győr, 1939.

- Soltész 1987 Soltész Ferenc: I. Lipót pozsonyi hatosai. Az Érem, 46. évf., 1987.
- Szenyéri 1998 Szenyéri Zoltán: A Tolna megyei németek sorsa a betelepítésektől a napjainkig, Földrajzi Értesítő, XLVII. évf. 2., 1998.
- Szita 1996 Szita László: A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna Megyében a XVIII. században. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. Tanulmányok, 1996, 120-124.
- Szücs 2018 Szücs Lilla: A murgai evangélikus templom műemléki kutatása. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, TDK dolgozat, 2018.
- Torbágyi – Tóth 2011 Torbágyi Melinda – Tóth Csaba: Numizmatika. in: Müller Róbert (szerk.): Régészeti Kézikönyv. Magyar Régész Szövetség, Budapest, 2011.
- Tóth 2018 Tóth Zsuzsanna: A Zárkő restaurálása. Isis Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek, 18. szám.
- Tóth 2019 Tóth Dóra Kata: Településképi arculati kézikönyv. Györköny Község Önkormányzata, Györköny, 2019.
https://www.gyorkony.hu/userfiles/files/telepuleskep/arculati_kezikonyv_gyorkony.pdf
- Unger 2000 Unger Emil: Magyar éremhatározó II. kötet (1526-1740). Ajtósi Dürer Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Varga 2016 Varga Zoltán Zsolt: Időkapszula. Szitakötő, 2016, 35. 14-16.
http://epa.niif.hu/03000/03014/00004/pdf/EPA03014_szitakoto_2016_35_14-16.pdf (Letöltés ideje: 2023. 12. 30.)
- Vitéz -Kápolnás -Erky 2010 Vitéz Attila - V. Kápolnás Mária - Erky Nagy Tibor: Üdvözlét Tolna vármegyéből! Vitéz Attila, Szekszárd, 2010.
- Zámbó 2019 Zámbó Ildikó: Murga Településképi arculati kézikönyv 2019,
https://a2epitesz.hu/TAK/2_murga_tak.pdf

Online hírek, megjelenések, sajtó:

Almanach – Györköny. Tolnai Népűjság, 15. évfolyam, 108. szám, 2004. 7. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsg_2004_05/?query=gy%C3%B6rk%C3%B6ny+almanach&pg=94&layout=s

Almanach – Györköny. Tolnai Népújság, 24. évfolyam, 185. szám, 2013. 5. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsag_2013_08/?query=gy%C3%B6rk%C3%B6ny+almanach&pg=116&layout=s

Almanach – Györköny. Tolnai Népújság, 27. évfolyam, 189. szám, 2016. 6. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsag_2016_08/?query=gy%C3%B6rk%C3%B6ny+almanach&pg=153&layout=s

Almanach – Györköny. Tolnai Népújság, 29. évfolyam, 108. szám, 2018. 2. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsag_2018_08/?query=gy%C3%B6rk%C3%B6ny+almanach&pg=137&layout=s

Almanach – Györköny. Tolnai Népújság, 32. évfolyam, 108. szám, 2021. 6. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsag_2021_08/?query=gy%C3%B6rk%C3%B6ny+almanach&pg=69&layout=s

200 éves templom megmentéséért küzd a történész -
<https://sokszinuvidek.24.hu/életmod/2022/06/19/murga-templom-evangelikus-tolna/>

Duol.hu - A szerető befogadás és az egymásért való aggódó szeretet által fejlődik a gyülekezet
<https://www.duol.hu/helyi-kozelet/2023/07/a-szereto-befogadas-es-az-egymasert-valo-aggodo-szeretet-atal-fejlodik-a-gyulekezet>

Teol.hu - A templom megóvása lett a történész küldetése
<https://www.teol.hu/helyi-kozelet/2022/06/a-templom-megovasa-lett-a-tortenesz-keresztje>

Az RTL Híradó kamerája előtt bontották fel az 1800-as évek végéről származó időkapuszulát -
<https://rtl.hu/hirado/2023/09/07/fovarosi-leveltar-idokapszula-budapest?fbclid=IwAR0l3FqXMA8x-uty8FbiVT6Dy6Z0AZBDMGPTDUvavBD2d0oYFzMWDriAO5s>

A Fókusz kamerája előtt bontották ki a murgai templom falából előkerült időkapuszulát -
<https://rtl.hu/fokus/2023/09/12/idokapszula-murga-templom-fala>

Fehér Enikő: Hogyan készítsünk időkapuszulát? <https://kultura.hu/hogyan-keszitsunk-idokapszulat/> 2023. 12. 28.

Rákosi Gusztáv: A közösség életet adó ereje. Györköny az új évezred küszöbén. Tolnai Népújság, (12. évfolyam, 183. szám) 2001. 7. o.

https://adt.arcanum.com/hu/view/TolnaMegyeiNepujsag_2001_08/?query=TEXT%3D%28gy%C3%B6rk%C3%B6ny+templom%29&pg=86&layout=s

Régmúlt. Elbi blogja: Murga – Murgau. <https://regmult.blogspot.com/2017/09/murga-murgau.html>

Ötvös Zoltán: Befalazott történelem Murgán. Magyar Nemzet, 2023. 03.16.
<https://magyarnemzet.hu/mozaik/2023/03/befalazott-tortenelem-murgan>

Pauló Gergely: Megkezdődött az evangélikus templom felújítása. murga.hu, 2022.11. 16.
<http://murga.hu/?p=741>

Pauló Gergely: Előkerült a murgai evangélikus templom 226 évvel ezelőtt lerakott alapköve
murga.hu, 2022.12.15. <http://murga.hu/?p=811>

Révészné Hanol Erzsébet: Célba ért a közel 140 éve írt üzenet

<https://www.teol.hu/helyi-kozelet/2023/10/celba-ert-a-kozel-140-eve-irt-uzenet>

Telepaks: Időkapszulával üzentek a múltból a györkönyieknek. 2023. (+video)
<https://www.telepaks.net/2023/11/30/idokapszulaval-uzentek-a-multbol-a-gyorkonyieknek/>

Tolnatáj Televízió: A templom megmentése – Murga.
https://www.youtube.com/watch?v=OqkF7heyW0g&ab_channel=Tolnat%C3%A1jTelev%C3%ADzi%C3%B3